

ДИДАКТИКА ТА МЕТОДИКА

УДК 378.124

Надія Вовк, Марія Сокіл

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДИДАКТИЧНОГО
ПРОЕКТУВАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

У статті розкривається сутність дидактичного проектування, надається визначення цього поняття, аналізуються різні підходи до проектування у педагогіці, висвітлюються аспекти існуючого досвіду підготовки викладачів до дидактичного проектування, доводиться необхідність означеної підготовки. Доведено, що підготовка викладачів професійної освіти до здійснення проектувальної діяльності є актуальним завданням сучасної безперервної педагогічної освіти. Вона має реалізовувати функцію створення творчого соціально-культурного середовища, сприяти професійній самореалізації викладачів, формувати їхню професійну компетентність.

Ключові слова: проектування, дидактичне проектування, проект, методика професійної освіти, етапи проектної діяльності, моделювання, конструювання, дидактичний процес.

В статье раскрывается сущность дидактического проектирования, дается определение этого понятия, анализируются различные подходы к проектированию в педагогике, освещаются аспекты существующего опыта подготовки преподавателей к дидактическому проектированию, доказываемая необходимость указанной подготовки. Доказано, что подготовка преподавателей профессионального образования к осуществлению проектной деятельности является актуальной задачей современного непрерывного педагогического образования. Она должна реализовывать функцию создания творческой социально-культурной среды, способствовать профессиональной самореализации преподавателей, формировать их профессиональную компетентность.

Ключевые слова: проектирование, дидактическое проектирование, проект, методика профессионального образования, этапы проектной деятельности, моделирования, конструирования, дидактический процесс.

An important area of professional training of future teachers of vocational training is didactic design because the design activity is part of educational activities. Interest in the activities of design, as the history of pedagogy, innovation occurs at the stage of education when it is necessary to solve important problems in the methodological, theoretical and practical application layer. The article reveals the essence of didactic design given definition of this concept, examines different approaches to the design of

teaching, highlights aspects of existing experience training teachers to didactic design, the need to have the designated training future teachers in universities; presents an analysis of the course «Methods of professional training, didactic design». Proved that the training of teachers of vocational training for the implementation of the design activity is an important task of modern continuous pedagogical education. It has the function of creating implement creative socio-cultural environment, promote professional fulfillment teachers form their professional competence.

Key words: *planning, educational planning, design, methods of professional education stages of project activities, modeling, design, didactic process.*

Важливим напрямом фахової підготовки майбутніх викладачів професійної освіти є дидактичне проектування, оскільки проектувальна діяльність є складовою педагогічної діяльності. Інтерес до проектувальної діяльності, як свідчить історія педагогіки, виникає на інноваційній стадії розвитку освіти, коли необхідно вирішувати найважливіші проблеми на методологічному, теоретичному і практично-прикладному рівнях.

У сфері освіти досліджуються, зокрема, такі аспекти проектування: становлення методу проектів (В. Вахтеров, Д. Дьюї, У. Кілпатрик, С. Френе, С. Шацький); соціально-філософські проблеми освіти у контексті феномену проектної культури (О. Громико, І. Зимня, А. Розенберг, В. Слободчиков, Г. Щедровицький та ін.); основи проектної парадигми в освіті (В. Гузеєв, Г. Ільїн, Є. Ісаєв, П. Третьяков, А. Хуторской, Т. Шамова); проектування освітньо-виховних систем і процесів (І. Бестужев-Лада, Б. Гершунський, Н. Кларін, В. Беспалько, Г. Селевко). Разом із цим, підготовка викладачів до проектувальної діяльності потребує спеціальних досліджень.

Отже, тема статті є актуальною, а її мета – розкрити сутність дидактичного проектування та обґрунтувати практичні аспекти його впровадження у фаховій підготовці майбутніх викладачів професійної освіти.

Як свідчать сучасні психолого-педагогічні дослідження О. Коберника, В. Киричука, Н. Масюкової, Б. Пальчевського та ін., феномен проектування має обов'язково вивчатись, досліджуватись, тому що у найближчому майбутньому жодна з трансформацій в галузі освіти не зможе серйозно розглядатись без наявності науково обґрунтованого і практико-орієнтованого проекту, який пройшов професійну і суспільно-державну експертизи.

Зазначимо, що у загальному розумінні проектування – це здатність намічати, окреслювати план дій, конструювати, планувати та здійснювати задум, намір. Це створення прототипу, прообразу передбачуваного об'єкта. Термін «проектування» походить від слова «проект», яке у перекладі з латинської мови (*projectus*) означає «кинутий уперед». Проектування раніше пов'язували переважно зі сферою технічної діяльності, в якій було розпочато процес виокремлення, усвідомлення та експансії проектування

до інших сфер діяльності. Відтак, поряд із класичним проектуванням (технічним, інженерним, архітектурно-будівельним) склалося соціальне.

І. Зязюн, розкриваючи основні ідеї філософії, психології і педагогіки сучасної професійної освіти, відмічає, що «методологічно-діяльнісний підхід передбачає включення в теоретичний аналіз самого суб'єкта з властивою йому структурою мисленнєвої діяльності, оскільки наші уявлення про об'єкт задаються і визначаються не лише і навіть не стільки матеріалом природи, скільки засобами нашого мислення і нашої діяльності. З цих позицій пропонується принципово інше розуміння змісту освіти в цілому і професійної зокрема» [2, с. 15].

М. Ярмаченко, визначаючи важливість проектування, роль і місце планування у навчальному процесі, зазначає: «планування доконче необхідне для того, щоб забезпечити високу ефективність виховного процесу. Важливо, щоб воно справді визначало перспективні шляхи розвитку як закладу, так і членів його колективу» [8, с. 16].

Узагальнюючи висновки, зроблені цими дослідниками, позначимо загальне: головною характеристикою проектування в освіті є те, що воно за своєю суттю спрямоване, в першу чергу, на розвиток людини, а також на суттєві перетворення та зміни в галузі навчання і виховання. До того ж проектування в системі освіти розглядається як спеціальне поле професійної діяльності.

У спеціальній педагогічній літературі сьогодні уже визначено рівень вимог до професіонала, який має уміти проектувати і здійснювати послідовну діяльність по реалізації проекту. Особливе значення для нашого дослідження має підхід О. Коберника [3], в якому проектування розглядається як елемент соціального. В зв'язку з цим проектування в освіті визначається як умова і засіб забезпечення особистісно розвиваючого підходу до навчання і виховання підростаючого покоління. О. Коберник, приділяючи велику увагу змістові дидактичного проектування, виокремлює типи проектування за змістом: 1) проектування як процес розробки цілісних систем; 2) проектування як співучасть, як включення суспільства в процес прийняття рішень; 3) проектування як творчість, яка притаманна кожній людині; 4) проектування як навчальна дисципліна, що синтезує мистецтво, науку тощо [3, с. 11–12].

Типи проектів можна також розглядати на основі їхньої відмінності. Так, С. Сисоєва визначає наступні:

- діяльність – саме вона домінує у дослідницькому, пошуковому, творчому, інформаційному й інших видах проектів;
- предметно-змістовна галузь знань – це моно-проекти в рамках однієї якої-небудь галузі;
- характер координації проекту – безпосередній (твердий чи гнучкий) або опосередкований (неявний);
- характер контактів – межі класу, школи, міста, регіону, країни, декількох країн;

– тривалість реалізації проекту [6, с. 76].

Отже, науково-обґрунтований підхід до проектувальної діяльності набуває сьогодні масового характеру та визначає проектування важливим фактором перетворення педагогічної діяльності на реальні технологічні процеси та структури.

У трактуванні поняття «проектувальна діяльність» ми приєднуємось до визначення В. Безрукова, який розглядає проектувальну перетворювальну діяльність і надає їй визначення як такої форми ставлення суб'єкта проектування до об'єктивної реальності, коли результати його активних дій визначені у вигляді заздалегідь заданого стану [1, с. 188].

М. Чобітько розглядає проектувальну діяльність як засіб становлення особистісно орієнтованої позиції учасників освітнього процесу та забезпечення їх співробітництва, співтворчості у процесі професійної підготовки [7]. Погоджуючись з автором, що залучити здобувачів вищої освіти – майбутніх викладачів професійної освіти до індивідуальної проектної діяльності можна за рахунок методів проектування на основі науково-дослідної роботи, зауважимо, що здійснення проектувальної діяльності саме по собі вимагає системи підготовки педагогів, яка має бути варіативною та поєднувати індивідуальні та групові форми проектування (тим більше, якщо розглядати проектувальну діяльність у контексті взаємодії та співробітництва).

Підготовку викладачів до проектувальної діяльності можна розглядати у трьох вимірах: як створення творчого соціально-культурного середовища, як розвиток особистісного потенціалу викладачів у процесі їх самореалізації та як формування їхньої психолого-педагогічної компетентності.

Результатом аналізу Н. Масюкової [5] стало забезпечення проектування в освітній сфері різного роду ресурсами: методологічними, теоретичними, інформаційними, методичними і кадровими. Крім цього автором представлені *етапи проектної діяльності*: концептуалізація, технологізація і моделювання забезпечення проекту. На наш погляд, сьогодні це поки що єдине джерело, в якому проектування представлено як соціокультурний феномен і є першою спробою зібрати і проаналізувати всі різноманітні способи застосування проектування в галузі освіти.

Таким чином, стає зрозумілим введення курсу «Методика професійного навчання: дидактичне проектування» до освітньо-професійної програми підготовки майбутніх викладачів професійної освіти (спеціальність 015 «Професійна освіта»).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є загально-педагогічна підготовка педагога спрямована на набуття майбутніми фахівцями комплексних знань та умінь у галузі професійної освіти.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів: загальні питання методики професійного навчання; дидактичне проектування в системі методичної підготовки майбутніх викладачів

професійного навчання. На вивчення навчальної дисципліни відведено 108 годин, 3 кредити ECTS.

Метою викладання навчальної дисципліни «Методика професійного навчання: дидактичне проектування» є засвоєння студентами знань з методики професійного навчання (зміст освіти, методи навчання, форми теоретичної та практичної підготовки у професійно-технічних навчальних закладах, основи діагностики та контролю у різних типах навчальних закладів) та підготовка студентів до управління навчальним процесом.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Методика професійного навчання: дидактичне проектування» є формування у майбутніх викладачів-технологів системи спеціальних знань в галузі педагогічної технології; набуття практичних вмінь управляти навчально-пізнавальною діяльністю учнів, прогнозування необхідних педагогічних дій щодо забезпечення інноваційних умов навчання.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

Знати: предмет та завдання дисципліни «Методика професійного навчання: дидактичне проектування», методи аналізу та діагностування стану навчального процесу в професійних навчальних закладах (ПНЗ); методи і засоби проектування змісту навчального матеріалу; методи і засоби розробки дидактичних технологій; форми та методи планування навчального процесу; засоби організації навчальної діяльності учнів ПНЗ на кожному з етапів процесу навчання у відповідності з розробленим проектом, методи контролю навчальної діяльності; форми і методи педагогічного спілкування.

Уміти: розробити функціональну структуру діяльності майбутнього спеціаліста; формувати професійно-освітні цілі стратегічного і тактичного рівнів; складати навчальний план підготовки майбутнього спеціаліста та розробляти програму його професійної підготовки; здійснювати вибір необхідних джерел інформації та адаптувати її до навчальних цілей; проектувати дидактичні мотиваційні технології; розробляти систему контролю за навчальною діяльністю майбутнього фахівця; розробляти плани: виробничого навчання, поурочно-тематичний план, план уроку, тощо; реалізувати спілкування при проведенні всіх видів занять; керувати своїм емоційним станом; вносити корективи у компоненти або систему підготовки в цілому.

Змістом курсу передбачено, що головним об'єктом проектування для викладача професійної освіти є дидактичний процес. Згідно з дослідженнями філософів, поняття «процес» визначається як закономірне, послідовна зміна явища, його перехід в інший стан. Дидактичний процес – це спеціально організована взаємодія педагога і учнів, спрямована на вирішення завдань навчання, виховання і розвитку особистості. Даний процес організовується свідомо, реалізований систематично і планомірно (Ч. Купісевич [4]). У рамках цього процесу реалізуються діяльності «викладання» і «вчення», які протікають в певних умовах. Отже,

проектування дидактичного процесу направлено на створення проекту спільної діяльності вчителя та учнів щодо досягнення конкретних цілей з урахуванням факторів і умов їх протікання, а також отриманих результатів.

У дидактичному процесі можна виділити чотири рівні його розгляду:

- теоретичний, передбачає розгляд навчального процесу як системи;
- рівень проекту навчального плану і програм з предметів;
- створення проекту конкретного процесу в формі його плану на рік, навчальну тему;
- рівень реального освітнього процесу, тобто конкретного навчального заняття.

До компонентів дидактичного процесу дослідники відносять:

- цільовий – усвідомлення педагогом і прийняття учнем мети і завдань навчально-пізнавальної діяльності;
- стимулююче-мотиваційний – педагог стимулює пізнавальний інтерес учнів, викликає у них потреби і мотиви до навчально-пізнавальної діяльності;
- змістовний – зміст найчастіше пред'являє і регулює вчитель з урахуванням цілей навчання, інтересів і схильностей учнів;
- операційно-діяльнісний – найбільш повно відображає процесуальну сторону дидактичного процесу (методи, прийоми, засоби);
- контроль-регулюючий – включає в себе поєднання самоконтролю і контролю вчителя;
- рефлексивний – самоаналіз, самооцінка з урахуванням оцінки інших і визначення подальшого рівня своєї діяльності (учнем і вчителем).

Між усіма перерахованими вище компонентами існують інтегративні зв'язки, які повинні враховуватися в процесі дидактичного проектування.

При проектуванні дидактичного процесу необхідно враховувати і його відмінні риси: 1) домінуючою метою є засвоєння предметних знань, умінь і навичок; 2) зміст визначається навчальними програмами; 3) навчання здійснюється за домінуючої ролі вчителя.

Ситуація як об'єкт дидактичного проектування завжди існує в рамках процесу, а через нього – в рамках дидактичної системи. Можна сказати, що ситуація – складова частина процесу, що характеризує його стан в певний час і в певному просторі. Ситуації завжди конкретні, вони створюються вчителем спеціально або виникають в процесі проведення навчального заняття і вирішуються відразу ж. Незважаючи на це проектування ситуацій необхідно і повинно входити в проектування самого дидактичного процесу. В. Безрукова з приводу значення ситуацій в дидактичному процесі пише: «Ця клітинка концентрує в собі всі достоїнства і недоліки педагогічного процесу і педагогічної системи в цілому. Висловлюючись як конкретні виховні відносини, педагогічні ситуації реалізують їх можливості. Так, якщо на уроках виникає багато конфліктних ситуацій між учнями і педагогом, це означає, що і

педагогічний процес, і педагогічна система, в яку він входить, або неправильні, або невірні реалізуються» [1].

Таким чином, викладач бере участь у проектуванні трьох типів об'єктів: дидактичних систем, дидактичних процесів та дидактичних ситуацій. Усі вони повинні проектуватися взаємозалежно, з урахуванням їх цілісності та єдності.

В. Безруков [1] в діяльності по педагогічного проектування виділяє три етапи (або ступені), що здійснюються в такій послідовності: моделювання, проектування, конструювання. У широкому сенсі слова моделювання – це специфічний спосіб пізнання, при якому одна система (об'єкт дослідження) відтворюється в іншій моделі. Воно нерозривно пов'язане з процесами абстрагування та ідеалізації, за допомогою яких відбувається виділення тих сторін модельованого об'єкта, які відображаються в моделі. Моделювання як метод пізнання (явищ, процесів, систем) використовується в будь-якій сфері діяльності.

Педагогічне моделювання – це розробка загальної ідеї створення педагогічних систем, процесів або ситуацій та основних шляхів їх використання (ідея комплексного підходу до навчання; ідея розвиваючого навчання; ідея включення учнів в різноманітні види діяльності; ідея поєднання індивідуального підходу та індивідуальних форм діяльності з включенням в різноманітні форми колективних відносин; ідея оптимізації навчального процесу і т.п.). Створювана при цьому модель є передбачення майбутнього, випереджаюче відображення дійсності. Інакше кажучи, педагогічна модель – це цільовий ідеал. Із створення цільової ідеї починає формуватися педагогічна система вчителя.

За смисловим наповненням поняття «моделювання» та «проектування» близькі. Власне кажучи, проект – є ідеальне «продумування», яке передбачає концептуалізацію тієї справи, яку збирається здійснювати суб'єкт діяльності. Виникає питання: чи можна проводити аналогію між моделюванням і проектуванням? Відповідь на нього дуже проста. Якщо ми створюємо модель вже існуючого предмета чи процесу, то називати її «проектом» неможливо за визначенням – проект від початку орієнтований на майбутнє (проект-задум, проект-план). Ось чому в якості самостійного етапу слід розглядати проектування. Воно пов'язане з конкретизацією моделі й доведенням її до рівня практичного втілення. Оскільки в педагогіці створюються переважно уявні моделі, що виконують функцію установки, то проект стає механізмом перетворення навчально-виховного процесу та середовища. Теоретично-педагогічний проект виступає в якості різновиду моделі, хоча не всяка модель може доводитися до рівня проекту. Прикладом дидактичних проектів, створених вчителем, можуть служити календарні плани-графіки, плани вивчення теми конкретного предмета або структурування змісту навчального предмета.

Третій етап – конструювання. Воно ще більше деталізує проект, конкретизує його і наближає до реальних умов діяльності – це вже рівень

вирішення методичних завдань. Прикладом конструкту може бути технологічна карта уроку або іншого виду навчального заняття.

Звернемо увагу на те, що у науково-педагогічній літературі паралельно застосовуються поняття педагогічного та дидактичного проектування. Спираючись на розглянуте вище дослідження, можна стверджувати, що застосування терміну «дидактичне проектування» дозволяє звузити або конкретизувати об'єкт проектувальної діяльності відповідно до поставленої дидактичної мети. Поняття «педагогічне проектування» є ширшим та відповідно охоплює усі аспекти педагогічної системи. Під дидактичним проектуванням ми розуміємо проектувальну діяльність щодо створення дидактичних проектів на рівні окремих навчальних дисциплін та її складових. Саме у такому контексті, з нашої точки зору, доцільно розглядати дидактичне проектування як напрям професійної підготовки майбутніх викладачів.

Отже, підготовка викладачів професійної освіти до здійснення проектувальної діяльності є актуальним завданням сучасної безперервної педагогічної освіти. Вона має реалізовувати функцію створення творчого соціально-культурного середовища, сприяти професійній самореалізації викладачів, формувати їхню професійну компетентність. Перспективи подальшого розвитку вбачаємо в розробці методичного забезпечення дидактичного проектування у межах фахової підготовки майбутніх викладачів професійної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безруков В. И. Проектирование управления педагогическими системами: методология, теория, практика: дис. доктора пед наук: 13. 00. 01 / Валерий Иванович Безруков. – М., 2005. – 315 с.
2. Зязюн І. А. Освітні парадигми і педагогічні технології в контексті філософської освіти / І. А. Зязюн // *Образование без границ*. – 2002. – № 2. – С. 19–26.
3. Коберник О. М. Проектування навчально-виховного процесу в школі / О. М. Коберник. – К. : «Хрещатик», 1995. – 153 с.
4. Куписевич Ч. Основы общей дидактики / Ч. Куписевич ; [пер. с польск. О. В. Долженко]. – М. : Выс. шк., 1986. – 386 с.
5. Масюкова Н. А. Проектирование в образовании / Н.А. Масюкова. – Минск : Технопринт, 1999. – 288 с.
6. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: Підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.
7. Чобітько М. Г. Теоретико-методологічні засади особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх учителів: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / М. Г. Чобітько. – К., 2007. – 39 с.
8. Ярмаченко М. Д. Деякі методологічні питання управління системою освіти / М. Д. Ярмаченко // *Шлях освяти*. – 1996. – № 1. – С. 15–17.